

ANNA JANUCHTA-SZOSTAK*, ANNA BIEDERMANN**

THE IMPACT OF GREAT CULTURAL PROJECTS ON THE TRANSFORMATION OF URBAN WATER-SIDE SPACES

WPŁYW WIELKICH PROJEKTÓW KULTURALNYCH NA PRZEKSZTAŁCENIA MIEJSKICH OBSZARÓW NADWODNYCH

Abstract

Great Cultural Projects (GCPs) have a multi-layer influence on the development of cities, their socio-economic situation, functional-spatial structure, tourist attractions as well as their environment quality. The article focuses on their role in water-side area transformation as over 70% of the events were located in the waterfront areas, however, the research covered all the GCPs in the world from the 19th till the beginning of the 21st c. The research allowed to define four GCP types: world and international exhibitions, gardening exhibitions, Olympic Games and the projects by the European Capitals of Culture. GCPs have acted as a catalyst for the development of new districts and the regeneration of degraded areas which resulted not only in creating numerous architectural icons and new city image but also in the social awareness raising and global education.

Keywords: globalisation, water-side spaces, regeneration and activation of waterfronts, Great Cultural Projects, sustainable development

Streszczenie

Wielkie Projekty Kulturalne (WPK) wywierają wielopłaszczyznowy wpływ na rozwój miast ich sytuację społeczno-gospodarczą, strukturę funkcjonalno-przestrzenną, walory turystyczne i jakość środowiska. W artykule skoncentrowano się na ich udziale w przekształceniach terenów nadwodnych, ponieważ ponad 70% tych wydarzeń zlokalizowanych było w obszarach frontów wodnych, ale badania obejmowały wszystkie WPK na świecie od połowy XIX do początku XXI w. W badaniach wyodrębniono cztery typy WPK: wystawy światowe i międzynarodowe, wystawy ogrodnicze, igrzyska olimpijskie i projekty Europejskiej Stolicy Kultury. Wielkie Projekty Kulturalne były katalizatorem powstawania nowych dzielnic i rewitalizacji obszarów zdegradowanych, ich efektem było powstanie wielu architektonicznych ikon i budowa nowego wizerunku miast, a także przemiany świadomości społecznej i globalna edukacja.

Słowa kluczowe: globalizacja, obszary nadwodne, rewitalizacja i aktywizacja frontów wodnych, Wielkie Projekty Kulturalne, zrównoważony rozwój

* D.Sc. Ph.D. Arch. Anna Beata Januchta-Szostak, Institute of Architecture and Spatial Planning, Faculty of Architecture, Poznan University of Technology.

** M.Sc. Arch. Anna Maria Biedermann, Universidad de Zaragoza, Spain; a research group member at Observatorio Aragónés de Arte en la Esfera Pública financiado por el Gobierno de Aragón con fondos FEDER y del proyecto de investigación «Museos y barrios artísticos: Arte público, artistas, instituciones» financiado por la Secretaria de Estado de I+D+i del Ministerio de Economía y Competitividad (código HAR2012-38899-C02-01).

1. Introduction

One of the indicatives of globalisation processes in cities is the organisation of Great Cultural Projects (GCPs)¹ which can be an effective instrument of the realisation of a city development strategy as well as its image promotion in the world arena. The large scale international cultural events have a global impact and multi-layer influence on socio-economic situation of the organiser-city, its functional-spatial structure, environment quality, tourist attractions and city branding. They contribute to technological and scientific progress as well as social, economic, political and cultural transformations [2]. GCPs shape the world trends in the field of architecture and town planning and since the 20th century they have been promoting the idea of sustainable development. They have been acting as a catalyst for creating spectacular architectural compounds – icons which become city symbols, and bold visions of city structure development – new districts' construction and downgraded areas' regeneration. Over 70% of the researched cases of GCPs were performed in the water-side spaces and used as a trigger for economic and cultural activation of urban waterfronts. This fact also proves the attractiveness of waterfronts and their significance for city development strategies.

2. Great Cultural Project (GCPs) – the aims and scope of the research

The research embraces the time period² from the second half of the 19th till the beginning of the 21st century while its spatial range covers the whole world as the events occur globally³. The aim of the research was to analyse functional-spatial, infrastructural, demographic and image changes resulting from organizing GCPs in cities as well as to prove the projects can constitute effective instruments of the realisation of city development strategies.

The research allowed to define four types of GCPs, namely world and international exhibitions (WE and IE), gardening exhibitions (GE), summer and winter Olympic Games (SOG, WOG) and the European Capital of Culture (ECoC) projects. The projects vary in terms of their features and the scope of purposes but also in terms of the kind and scale of the area transformation, their length, the budget, the media impact intensity and a number of other factors. Nevertheless, all of them can and should be connected with the organiser-city development strategy and in accordance with its main goals.

The beginning of GCPs dates back to the time of trade internationalisation and the industrial revolution. Simultaneously, the field of spatial and town planning gained

---

¹ The definition of Great Cultural Projects coincides with the expression *Mega-Events* used in English literature. For the needs of the research, the scope of the researched projects was limited to the four types defined in p. 2.

² The research conducted by M.Sc. Arch. A. Biedermann within the dissertation entitled *Great Cultural Projects as a Tool of Contemporary Cities' Development* under the guidance of D.Sc. Ph.D. Arch. A. Januchta-Szostak and D.Sc. Ph.D. Arch. J. Suchanek, prof. PUT, at the Faculty of Architecture, Poznan University of Technology (unpublished materials 2013).

³ Past locations of GCPs include five continents: Europe, Asia, North and South America and Australia. None of the researched types of GCPs was held in Antarctica or Africa though African countries' representatives participated in them. Only the location of the ECC concerns exclusively Europe.

significance [3]. Town planning and GCP organisation developed simultaneously in constant interaction. GCPs not only gave the opportunity to show aspirations, prestige and potential of the organiser-city [2] but also to consciously use the investment concerning great events to develop the city.

First appeared universal and world exhibitions, their origins dating back to the second half of the 19th century⁴. The events gave the opportunity to present technical achievements⁵ and the power of particular countries. Later their purpose included also the display of cultural⁶, scientific and technological work of countries and nations of the world. Modern period Olympic Games began in 1896 in Athens and their message was peace, cross-country unification, sports competition and physical culture promotion. And over time, their media and commercial significance increased while their organisation entailed not only huge investment in the games location area (often in a few spots) but also the whole city transformation. Gardening exhibitions, initiated in the 1960s⁷, contributed to protection, creation and development of city greenery and the ECoC projects, although implemented as late as in the 1980s, very quickly became the catalyst of strategic architectural compounds' development in city centres as well as the stimulus to cultural life or even to the city identity shaping.

The analysis of Great Cultural Projects proves that the aims, results and the range of these *mega-events* have been evolving along with the changes in civilisation priorities. The evolution can be divided into the following stages⁸:

- by the end of the 1930s GCPs had been events of temporary impact and their influence on the urban structure had not been fully planned. The first exhibitions were held in already existing park terrains usually in the city centres (27%)⁹, or in the contemporary outskirts (78,4%), with the aim of creating the germ of a new opulent district¹⁰;
- from the 1940s till the 1990s, GCPs were prepared as large scale events and used as a tool for urban transformations especially in the spatial expansion processes of the cities. GCPs were often located in the outskirts in order to hasten the city development in the required direction owing to the new technical, transport and service infrastructure. After the World War II they were more frequently used in the regeneration processes of downtowns, post-industrial and post-harbour areas;

⁴ The first international exhibitions were held in the second half of the 18th c. in London (1751) and Paris (1798, 1802). However, so called *Great Exhibition* in London (1851) is considered the first big world exhibition.

⁵ The best known example is the construction of the Eiffel Tower in Paris for the world exhibition in 1889.

⁶ e.g. at the world exhibition in 1937, *Guernica* by P. Picasso was presented.

⁷ The beginnings of gardening exhibitions date back to the end of the 18th c., yet only ever since AIPH was created in 1948, formal categories have been defined and international gardening exhibitions date back to the 1960s when *Floriada* in Rotterdam was held.

⁸ The division suggested by A. Biedermann in accordance with the main GCP aims based on [8, 15].

⁹ e.g. exhibitions in Paris in 1855, 1867, 1878, 1889, 1900.

¹⁰ e.g. the exhibition in London in 1862 gave birth to Kensington museum district and the one in Chicago in 1893 enabled the development of Michigan Lake coast.

- since the 1990s GCPs have been large scale events (especially EXPO and Olympic Games) used to transform the functional-spatial city structure, revitalise and activate socially as well as promote the city in the world arena.

3. GCPs – location in water-side spaces – architectural and urban heritage

Areas situated in the immediate water vicinity have been chosen for holding GCP for their display potential and recreational attractiveness. In waterfront terrains 66.7% of all world and international exhibitions were located, also 100% of gardening exhibitions, 88.9% of Summer OG, 72.7% of Winter OG and 70.5% of the ECC projects were held.

The investments in water-side spaces prior to the WWII resulted from flood protection, public and water transport streamlining as in case of **Liege** where within the preparation for 1930 exhibition, flood banks and the Coronmeuse bridge were build as well as the River Meuse was regulated. Waterfront re-urbanisation and regeneration began in the second half of the 20th c. along with relocating harbour functions from the downtown areas to the outskirts¹¹. The abandoned terrains required not only proper development but also creating new identity¹² which was achieved with the help of GCPs as the following examples show.

The area of Universal Exhibition in Montreal (1967) covered 400 ha of harbour terrain by the River Saint-Laurent on the enlarged Saint Helena and two newly created islands. The exhibition organisation entailed huge infrastructure investments like the construction of yacht port, new bridges and a commuter train. The event became a symbol of radical landscape transformation attained as a result of GCPs organisation [14].

Preparations for the ECC in 1990 in **Glasgow** [6] became part of regeneration process of the river port situated by the River Clyde. The terrain transformation followed the changes introduced while holding Glasgow Garden Festival in 1988. Through the 1990s, riverside apartment buildings began to appear at Lancefield Quay on the North bank and the former General Terminus Quay on the South bank, and the Clyde Auditorium (designed by sir N. Foster) was opened at the SECOC in 1997¹³.

Within the framework of the Olympic Games preparations in 1992 in **Barcelona**, the post-industrial Parc de Mar area was converted into the Olympic Village; a yacht jetty and Port Vell development were constructed. As a result of transport infrastructure transformation, the city gained 5.2 km link with the beach and a new attractive costal public space [10].

In **Antwerp**, 1993 ECoC project was included into city regeneration plan within the “Stad aan de Stroom” (City and River) programme. The regeneration covered the 19th c.

¹¹ The process started by the USA with Inner Port Project in Baltimore in 1963 was followed by other cities: Boston, Toronto (Harbourfront, 1972), New York (Battery Park City, 1979), Vancouver (Grandville Island, 1979), Rotterdam (Kop van Zuid, since 1987), London (Docklands, since 1981 r.) etc [4]. More: [12, 13].

¹² e.g. creating new identity of Rotterdam in the Kop van Zuid regeneration process and the Meuse banks development [More: 11].

¹³ More: [7] and http://en.wikipedia.org/wiki/Glasgow_Harbour [access: 01.2014].

development of the district by the River Scheldt, creating a cultural quarter. Public squares and buildings' façades were restored and the pedestrian area was enlarged.

In **Copenhagen** (ECoC 1996), cultural facilities were concentrated in the former Holmen harbour: the National Film Centre, new Architecture Centre, National Library (design: Schmidt Hammer Lassen Architects) and Opera – a new city symbol (design: H. Larsen). The investments were included in the broader coast regeneration plan.

In **Thessaloniki** (ECoC in 1997), the city centre by the very sea coast was developed (the former Authority Port and Army Camp), five warehouses were converted into music, theatre and exhibition venues and the Water Museum was initiated.

EXPO'98 in **Lisbon** gave the opportunity to regenerate the post-industrial area by the Tagus bank where the Nations Park and Expo City were created [10].

ECoC'2001 in **Rotterdam** intensified the former Kop van Zuid harbour area regeneration (e.g. the New Luxor Theatre opening) along with the transformation and activation of Boompjes quay.

ECoC'2003 in **Graz** resulted in constructing the Modern Art Museum (design: P. Cook and C. Fournier) which has become the city icon and Murinsel – a floating steel and glass platform on the River Mur (design: V. Acconci). Owing to the centres, the previously neglected Lend-Gries district has become a cultural and tourist centre while the area along the Mur banks has been revitalised.

In **Liverpool** within the framework of the ECoC'2008, the Kings Waterfront and the Mann Island were regenerated by situating there Echo Arena (design: Wilkinson Eyre architects), Museum of Liverpool (opened in 2011, design: 3XN) and Cruise Liner Terminal. The works on Transport Museum (design: Z. Hadid) started then, though they were finally completed in 2011. Currently it constitutes one of the most vital tourist attractions. Liverpool regeneration, awarded by RIBA¹⁴, is an example of using an opportunity given by GCPs for transforming public space in the waterfront zone. It was the biggest project of city centre regeneration in Europe in the first decade of 21st c. [5].

Organising EXPO'2008 in **Saragossa** made it possible to transform the Ebro River banks and to develop the Ranillas Meander¹⁵ where the exhibition venue was situated and the Water Park was created (design: I. Alday, M. Jover). The investments accompanying EXPO covered considerable part of the city and contributed to the improvement of greenery structure along its watercourses and the city transport infrastructure. GCP also acted as a regeneration process catalyst of post-railway areas in the city centre where Milla Digital district is supposed to be developed.

In **Linz** within the ECoC in 2009, the Ars Electronica Center (design: Treusch Architecture) was created and the northern bank of the Danube River was re-developed.

¹⁴ AECOM's Design + Planning practice has won the UK's 2010 RIBA CABE Public Space Award for its regeneration of the Pier Head and Canal Link in Liverpool. The award is organised by the Royal Institute of British Architects with the Commission for Architecture and the Built Environment. Source: <http://www.aecom.com/vgn-ext-templat-ing/v/index.jsp?vgnextoid=e38ae3560fe7b210VgnVCM100000089e1bacRCRD&vgnnextchannel=74a37293eb45421VgnVCM100000089e1bacRCRD> [access: 01.2014].

¹⁵ More: [2].

The Summer Olympic Games in **London** in 2012 radically changed the image of four boroughs: Newham, Hackney, Waltham Forest and Tower Hamlets, situated by the Lea River in eastern London. The 2.5 km Olympic park covered the Olympic village and a number of sports facilities (e.g. Aquatics Centre – design Z. Hadid) which after the Olympics were partially dismantled or relocated.

EXPO in **Yeosu** in 2012 was held in the harbour areas converted into EXPO Marine Park¹⁶. While the on-water terrains of a garden exhibition in Almere due in 2022¹⁷ are an element of the city expansion strategy into IJmeer Lake.

The above mentioned examples of regeneration and development of waterfronts illustrate two basic trends, namely 1) the entire conversion of functional and spatial structure of vast post-industrial areas and 2) “spot” conversions, transforming the waterfront image owing to centre-creating location of a recognisable city icon. In some cases both of them coincided but always changed the city residents’ and tourists’ perception of the waterfronts. Previously degraded and avoided areas have become new city showcases owing to the transformations resulting from GCPs.

In retrospect, not all conversions of GCP areas can be estimated unequivocally positively in the view of changes in ideas about city development priorities. Practically, by the end of 20th c. the environmental effects¹⁸ of huge investments in river valleys and banks had not been considered. Some of the transformations have also had negative social consequences¹⁹.

Frequently, the desire to demonstrate technical abilities, aspirations and city prestige was the reason for over-scaling the investments and difficulties in later management and maintenance of huge facilities (e.g. SOG in Amsterdam in 1928²⁰, EXPO in Seville in 1992²¹). Too grand scale without thorough economic analysis considering political and macroeconomic factors, as well as sustainable development strategies, happens to result in bankruptcy of the events (e.g. EXPO’1984 in Louisiana) or long lasting city financial problems (e.g. SOG in Athens in 2004²²). Moreover, since 2001 the danger of terrorists’ attacks has caused great organisational and financial problems.

¹⁶ More: <http://www.rtve.es/alacarta/videos/documentales-culturales/expo-yeosu-2012/1495326/> [access: 01.2014].

¹⁷ More: the official website of the organiser of the Gardening Exhibition in 2022 in Almere – <http://floriade.almere.nl/en/> [access: 01.2014].

¹⁸ The first directive regulating the issues of the environment impact assessment in the EU was issued in 1985 – Council Directive 85/337/EEC from 27th June 1985 on the assessment of the effects of certain public and private projects on the environment.

¹⁹ e.g. the coastal transformations in Sochi (WOG 2014) and Rio de Janeiro (SOG 2016) are accompanied by gentrification processes, large groups of people displacement, property and rent prices increase.

²⁰ In preparation for the SOG in 1928 in Amsterdam, the main stadium and other sports facilities were located in marsh areas in the southern part of the city. The swimming pool, constructed at that time, was dismantled a year after the games for construction errors and foundation subsidence.

²¹ After EXPO, the major part of Island of the Charterhouse remained undeveloped for the following decade. The city had difficulties taking over the newly created infrastructure as it constituted an enclave, separated from the rest of the city.

²² The major part of the newly constructed infrastructure has not been used since SOG while the maintenance expenses are too high for the public budget.

4. The intangible, cultural heritage of GCPs

Great Cultural Projects promote science, technology, culture and sport as well as initiate new trends and message-ideas by means of exhibitions, games and cultural events organised within the ECoC. It is frequently the “keynote” of the event which makes the candidacy of the individual city win the contest. It becomes not only an indication of the organiser-city development directions but also shapes civilization rules and values which the development should be subordinated to.

Analysing the water subject matter, it is worth noticing that the views on its role and use have been evolving. The views in the form of GCP keynotes were not only demonstrated at the exhibitions and accompanying conferences but they also influenced the global city development policy and the attitude towards the natural environment. Locally, they resulted in changing the approach to shaping urban ecosystems and transforming water and water-side terrains.

First exhibitions on water subject matter presented colonial achievements²³, possibilities of using water in transport, industry and defence, as well as navigation and water technology²⁴. Only ever since the 1970s bodies of water have been perceived as valuable ecosystems which should be protected. This shows in GCPs organised by the cities situated on the sea and ocean coasts: the International Ocean Exhibition in **Okinawa** in 1975 called “The Sea We Would Like to See”²⁵, the ECoC in **Lisbon** in 1998 entitled “Oceans, a Heritage for the Future”, and “The Living Ocean and Coast” EXPO’2012 in **Yeosu** (South Korea), where the ocean protection declaration from Yeosu was formulated. The regard and rational use of the limited and invaluable natural water resources were the subject matter of EXPO’1984 in **Louisiana**²⁶ and EXPO’2008 in **Saragossa**²⁷. Apart from the material heritage in the form of water architecture pieces of art, Water Park and the Ebro River transformations, the EXPO Zaragoza’2008 resulted in promoting the sustainable development idea and formulating the Water Card from Saragossa concerning sustainable water use.

Numerous events organised within GCPs are temporary but owing to the huge power of media coverage and growing public participation²⁸, the events gain international publicity.

²³ e.g. Antwerp exhibition in 1930 devoted to colonial achievements, sea and Flemish art – Exposition Internationale, Coloniale, Maritime et d’Art Flamand.

²⁴ e.g. International water technology exhibition (Exposition internationale de la technique de l’eau) in Liege in 1939.

²⁵ The theme of the exposition was focused on oceanographic technologies, marine life, and oceanic cultures. After the Expo was over, the site became Okinawa Commemorative National Government Park, also known as Ocean Expo Park (source: http://en.wikipedia.org/wiki/Expo_%2775 [access: 01.2014]).

²⁶ “The World of Rivers–Fresh Waters as a Source of Life”.

²⁷ “Agua y desarrollo sostenible” (Water and sustainable development).

²⁸ According to the research by A. Biedermann, the largest public attends world and international exhibitions (the most attended included: Expo Shanghai’2010 – 73 m people within six months, Expo Osaka’1970 – 64.2 m/six months, Paris exhibition in 1900 – 50.8 m/seven months) and the Olympic Games – by the 1970s SOG were attended by approx. 2.2 m spectators, and since Moscow Olympics in 1980 and Los Angeles in 1984 (5.3 m) the number of spectators is steadily growing: in Sydney

Consequently, they contribute in the organiser-city prestige enhancement, promoting their inspiring ideas as well as activation and image change of the GCP venues, including water-side spaces.

Special significance of the ECoC²⁹ projects for the development and promotion of culture and creative industry in European cities is often emphasised by their location. For example, the ECoC in 1991 in **Dublin** was held in Arts Centre on the southern bank of the River Liffey and in Kraków, the ECoC'2000 events took place also on the Vistula boulevards. One of the projects within the ECoC in 2001 in **Rotterdam** was the location of art in public water-side spaces during *Rotterdam Waterproject* as well as exhibitions, installations and happenings on De Boompjes waterfront. Cultural events during the ECoC in **Cork** in 2005 were mostly held on the River Lee banks. **Stavanger** – Norwegian harbour on the North Sea coast, organised the ECoC'2008 as the “Open Port”³⁰ event. The concept referred not only to the city’s geographical location but also to its openness to a diversity of ideas and cultures of Europe. The events were scattered on the coast, in harbours and nearby lighthouses. During the ECoC'2011 in **Turku**, part of the cultural events was held on the Baltic coastline and by the Aura River³¹. Also, in order to improve the greenery condition, the organisers launched campaigns such as public planting of tulips and cherry trees.

In recent years the European Capital of Culture has become the driving force for economic development and city regeneration. Although the cultural event schedule provides only for twelve months, the economic, tourist and marketing results last for many following years. According to LabforCulture³² the impact of the ECoC on the city’s cultural sector includes the following parameters:

- **economic:** inter alia the ability of culture sector to create work places, influence on city’s economic structure, public and private investments in renovating public space and modernisation of culture centres, private funds for cultural consumption, public

---

in 2000 – 6.7 m, in Beijing in 2008 – 7 m, and in London in 2012 – 7.7 m spectators. The number of TV viewers is growing (SOG in London in 2012 – 6 bn viewers). The number of countries participating in exhibitions and games is also considerably growing.

²⁹ The European Capital of Culture (ECoC) is a city designated by the European Union for a period of one year during which it is given a chance to showcase its cultural life and cultural development. Source: University Network of the European Capitals of Culture – <http://www.uneECoC.org/htmls/history1.html> [access: 01.2014].

³⁰ The *Stavanger2008* vision – “Open Port” – can be understood both in its English sense – “an open harbor”, – and in its Norwegian meaning of “an open gate”. Open Port – Openness towards the world. The region and its people are supposed to be even more open and inclusive towards art, ideas and opportunities (more: <http://en.wikipedia.org/wiki/Stavanger>).

³¹ European Capital of Culture Turku 2011. Final report of the Turku 2011 Foundation about the realisation of the Capital of Culture year. June 2012. Source: http://ec.europa.eu/culture/our-programmes-and-actions/doc/ecoc/turku_en.pdf [access: 01.2014].

³² LabforCulture is a partner initiative of the European Cultural Foundation. Source: Lidia Varbanova, The map of scientific research on the impact of the ECoC on independent cultural sector – <http://www.labforculture.org/pl/materia%C5%82y-badawcze/zawarto%C5%9B%C4%87/badania-w-centrum-zainteresowania/europejskie-stolice-kultury/mapa-bada%C5%84> [access: 01.2014].

- expenditure on cultural programmes, cultural facilities investments, attracting investors, long-term influence on the whole region and national economy;
- **tourist:** inter alia contribution of tourism to local economy, tourist policy development, listing the city as one of the most popular tourist destinations, the profile of tourists connected with ECoC and their financial contribution;
  - **marketing:** inter alia media coverage, city branding, creating a long-term city image and its culture, marketing of the city and the place, cultural participation;
  - **concerning infrastructure:** long-term development of cultural infrastructure, stimulation and transformation of city development, development of new quality of city design.

5. Summary

Great Cultural Projects have a significant and long-term influence both on creating civilisation values on a global scale and local city development strategies. Functional-spatial, image and economic transformations cover not only GCP venues but they frequently include town planning transformations beyond the areas (44.8% cases), greenery transformations of whole cities or districts (40.9% cases) as well as significant infrastructure investments (mainly transport infrastructure – 53% cases).

However, they also entail considerable investment risk. Therefore the scale of projects should be subjected to the objective economic analysis, including the cost and profit balance (direct, indirect, short- and long-term) while the way of the development as well as the functions of the areas and facilities left after GCPs should be taken into consideration in the strategy and city development plans.

The following Great Cultural Projects contributed to the most spectacular transformations of water-side areas:

- a) EXPO exhibitions in: Montreal (1967), Vancouver (1986), Brisbane (1988), Seville and Genoa (1992), Saragossa (2008), Shanghai (2010);
- b) Olympic Games in: Barcelona (1992), London (2012), Sochi (2014);
- c) gardening exhibitions in: Liverpool (1984), Amsterdam (1982);
- d) the ECC projects in: Copenhagen (1996), Liverpool (2008), Graz (2003).

At the turn of the century (in the years 1992-2012) in water-side areas, 83.3% of world and international exhibitions were held, 100% of gardening exhibitions, 66.7% of Summer and 100% of Winter Olympic Games took place as well as a number of cultural events were organised in 69.2% of cities designated as the ECoC. Thus, it can be concluded that the transformations of waterfronts play an essential role in city development strategies and water itself does not merely satisfy existence and industry needs but it is the indication of the urban environment quality and the cultural value medium.

References

- [1] Biedermann A., *Wpływ wystaw międzynarodowych na kształtowanie wizerunku i tożsamości miast*, no 24, Zeszyty Naukowe Politechniki Poznańskiej, 2011a, 75-82.
- [2] Biedermann A., *The Water Park in Saragossa as an example of a leisure environment with strategic importance for flood protection system of the city*, [in:] *Sensitive approach to water in urban environment*, edited by A. Januchta-Szostak. Wydawnictwo Politechniki Poznańskiej, Poznań, 2011b, 117-126.
- [3] Bosma, K., Hellinga, H., *Mastering the City. North European City Planning 1900–2000*, Nai Publishers, Rotterdam. Efl Publications, La Haya, 1997.
- [4] Breen A., Rigby D., *The New Waterfront. A World Urban Success Story*, Thames and Hudson, 1996.
- [5] Bullen C., *European Capitals Of Culture And Everyday Cultural Diversity: A Comparison of Liverpool (UK) and Marseilles (France)* – http://www.encatc.org/pages/fileadmin/user_upload/2011_CPRA/2010_CPRA_Winner_Publication_Claire_Bullen.pdf, 2010, 86.
- [6] Bury J., *Glasgow: River Clyde Regeneration*, Portus no 12/15, Regenerating the Port Heritage, RETE, 05-Mar-2009, http://www.reteonline.org/images/stories/archivos/portus/pdf/12/15_bury.pdf [access: 01.2014].
- [7] Doucet B., *Variations of the Entrepreneurial City: Goals, roles and visions in Rotterdam's Kop van Zuid and the Glasgow Harbour Megaprojects*, International Journal of Urban and Regional Research, Volume 37, Issue 6, 2013, 2035-2051.
- [8] Essex S., Chalkley B., *Olympic Games: catalyst of urban change*. Leisure Studies, 17 (3), 1998, 187-206.
- [9] Findling J.E., Pelle K.D., *Encyclopedia of the Modern Olympic Movement*, Library of Congress Cataloging-in-publication Data, Greenwood publishing Group, USA, 2004.
- [10] Findling J.E., Pelle K.D., *Encyclopedia of World's Fairs and Expositions*, McFarland&Company, Inc., Publishers, Jefferson, North Carolina and London, 2008.
- [11] Januchta-Szostak A., *Kreowanie tożsamości na styku wody i miasta*, Urbanista 8/2008, 2008, 31-33.
- [12] Januchta-Szostak A., *The world success of urban waterfronts transformation. Challenge for Poznań*, Zeszyty Naukowe Politechniki Poznańskiej, seria Architektura i Urbanistyka, no. 17, WPP, Poznań, 2009, 139-155.
- [13] Januchta-Szostak A., *Front wodny Poznania – Dolina Warty. Rewitalizacja związków z rzeką/ Poznań Waterfront – Warta Valley. Regeneration of the relationship with the river*, Poznań 2011.
- [14] Mattie E., *World's Fairs*, Princeton Architectural Press, New York 1998.
- [15] Monclus F.J., *International Exhibitions and Planning. Hosting Large-scale Events as Place Promotion and as Catalysts of Urban Regeneration*, [in:] *Culture, Urbanism and Planning*, Edited by Javier Monclus, Manuel Guardia, Ashgate, 2006, 215-240.
- [16] Roche M., *Mega-events and Modernity. Olympics and expos in the growth of global culture*, Routledge London, New York 2005.

1. Wstęp

Jednym z przejawów procesów globalizacyjnych w miastach jest organizacja Wielkich Projektów Kulturalnych (WPK)¹, które mogą być skutecznym narzędziem realizacji strategii rozwojowych miast i promocji jego wizerunku na arenie międzynarodowej. Są to międzynarodowe wydarzenia kulturalne o dużej skali i globalnym zasięgu oddziaływania, wywierające wielopłaszczyznowy wpływ na sytuację społeczno-gospodarczą miasta-organizatora, jego strukturę funkcjonalno-przestrzenną, walory turystyczne, budowę marki miasta, a także jakość środowiska. Przyczyniają się również do postępu technologicznego i naukowego, a także przeobrażeń społecznych, ekonomicznych, politycznych i kulturalnych [2]. WPK kształtują światowe trendy w zakresie architektury i urbanistyki, a od końca XX w. służą też popularyzacji idei zrównoważonego rozwoju. Były i nadal są katalizatorem powstawania spektakularnych obiektów architektonicznych – ikon, które stają się symbolami miast, jak również kreowania śmiałych wizji rozwoju struktur miejskich – tworzenia nowych dzielnic i rewitalizacji obszarów zdegradowanych.

Ponad 70% wszystkich badanych przypadków WPK zlokalizowanych było na terenach nadwodnych, co świadczy o atrakcyjności tych obszarów, ich znaczeniu w strategiach rozwoju miast, jak również o skuteczności WPK jako narzędzia rewitalizacji oraz aktywizacji gospodarczej i kulturalnej miejskich frontów wodnych.

2. Wielkie Projekty Kulturalne (WPK/GCP) – cele i zakres badań

Zakres czasowy badań² obejmuje okres od połowy XIX w. do początków XXI w., a zakres przestrzenny – cały świat, gdyż są to wydarzenia o zasięgu globalnym³. Celem badań była analiza zmian funkcjonalno-przestrzennych, infrastrukturalnych, demograficznych i wizerunkowych, zachodzących w miastach w efekcie organizacji WPK i wykazanie, że projekty takie mogą stanowić skuteczne narzędzia realizacji strategii rozwojowych miast.

W badaniach wyodrębniono cztery typy WPK: wystawy światowe i międzynarodowe (WŚ i WM), wystawy ogrodnicze (WO), letnie i zimowe igrzyska olimpijskie (LIO, ZIO) oraz projekty Europejskiej Stolicy Kultury (ESK). Projekty te różnią się między sobą między sobą charakterem i zakresem celów, obszarem jaki ulega przekształceniom, czasem trwania, budżetem, siłą medialnego oddziaływania i szeregiem innych czynników, ale

¹ Definicja Wielkich Projektów Kulturalnych zbieżna jest z występującym w literaturze angielskojęzycznej pojęciem *Mega-Events*. Na potrzeby badań ograniczono zakres badanych projektów do czterech typów określonych w p. 2.

² Dotychczasowe lokalizacje WPK obejmują 5 kontynentów: Europę, Azję, Amerykę Pn., Amerykę Pd. i Australię. Żaden z badanych typów WPK nie odbywał się dotąd na Antarktydzie i w Afryce, choć brały w nich udział reprezentacje krajów afrykańskich. Jedynie lokalizacja ESK dotyczy wyłącznie Europy.

³ Badania prowadzone przez mgr inż. arch. A. Biedermann w ramach pracy doktorskiej pt. *Wielkie Projekty Kulturalne jako narzędzia rozwoju współczesnych miast* pod kier. dr hab. inż. arch. A. Januchty-Szostak i dra hab. inż. arch. J. Suchanka, prof. PP na Wydziale Architektury Politechniki Poznańskiej (materiały niepublikowane 2013).

wszystkie mogą i powinny być powiązane ze strategią rozwoju miasta-organizatora i wykorzystywane do jej realizacji.

Za początek WPK przyjmuje się czas umiędzynarodowienia handlu i rewolucji przemysłowej. W tym samym czasie nabrała szczególnej wagi dziedzina planowania przestrzennego i urbanistyki [3]. Planowanie miast i organizacja WPK rozwijały się równolegle, wzajemnie na siebie oddziałując. WPK nie tylko stwarzały szansę pokazania aspiracji, prestiżu i potencjału miasta-organizatora [2], ale również świadomego wykorzystania inwestycji związanych z wielkimi wydarzeniami do rozwoju miasta.

Jako pierwsze pojawiły się wystawy uniwersalne i światowe, których początki datuje się na połowę XIX w.⁴ Wydarzenia te dawały możliwość prezentacji osiągnięć technicznych⁵ i potęgi poszczególnych państw. Później ich celem stała się też ekspozycja dorobku kulturalnego⁶, naukowego i technologicznego krajów i narodów świata. Igrzyska olimpijskie ery nowożytniej rozpoczęły się w 1896 r. w Atenach i niosły ze sobą przesłanie pokoju, zjednoczenia ponadnarodowego, sportowej rywalizacji i krzewienia kultury fizycznej. Z czasem nabrały ogromnego znaczenia medialnego i komercyjnego, a ich organizacja wiązała się z dużymi inwestycjami nie tylko na terenie lokalizacji igrzysk (często w kilku miejscach), ale z przekształcaniami całych miast. Wystawy ogrodnicze, zapoczątkowane w latach 60. XX w.⁷, przyczyniły się do ochrony, tworzenia i rozwijania struktur zieleni miejskiej, a projekty ESK, choć zainicjowane dopiero w połowie lat 80., bardzo szybko stały się katalizatorem powstawania ważnych obiektów architektonicznych w centrach miast oraz stymulatorem życia kulturalnego, a nawet kształtowania tożsamości miast.

Analiza historii Wielkich Projektów Kulturalnych dowodzi, że cele, efekty i skala tych wydarzeń ewoluują wraz ze zmianami priorytetów cywilizacyjnych. Ewolucję WPK można podzielić na następujące etapy⁸:

- do końca lat 30. XX w. WPK były wydarzeniami wywierającymi tymczasowy i nie w pełni zaplanowany wpływ na strukturę urbanistyczną. Pierwsze wystawy organizowano na istniejących terenach parkowych, zwykle w centrum miasta (27%)⁹ lub na ówczesnych peryferiach (78,4%), w celu stworzenia załączka nowej, reprezentacyjnej dzielnicy¹⁰;
- od lat 40. do początku lat 90. XX w. WPK przygotowane były na dużą skalę i wykorzystywane jako narzędzie przeobrażeń urbanistycznych, zwłaszcza w procesach ekspansji przestrzennej miast. Tereny WPK lokalizowano często na peryferiach, aby przyspieszyć

⁴ Pierwsze wystawy międzynarodowe odbywały się w II poł. XVIII w. w Londynie (1751 r.) i Paryżu (1798, 1802). Jednak za pierwszą, wielką wystawę światową uznaje się tzw. *Great Exhibition* w Londynie (1851 r.).

⁵ Najbardziej znanym przykładem jest budowa wieży Eiffla w Paryżu na wystawę światową w 1889 r.

⁶ W 1937 r. na wystawie światowej w Paryżu zaprezentowano obraz P. Picassa *Guernica*.

⁷ Początki wystaw ogrodniczych przypadają na koniec XVIII w., jednak dopiero od powstania AIPH (1948) formalnie określono kategorie wystaw, a wystawy ogrodnicze datuje się od 1960 r., kiedy to odbyła się *Floriada* w Rotterdamie.

⁸ Propozycja podziału wg A. Biedermann ze względu na główne cele WPK na podstawie: [8, 15].

⁹ np. wystawy w Paryżu w latach: 1855, 1867, 1878, 1889, 1900.

¹⁰ np. wystawa Londynie w 1862 r. dała początek dzielnicy muzeów w Kensington, a w Chicago w 1893 r. umożliwiła zagospodarowanie wybrzeża jeziora Michigan.

- rozwój miasta w pożądanym kierunku, dzięki nowej infrastrukturze technicznej, komunikacyjnej i usługowej. Po II wojnie światowej coraz częściej wykorzystywano WPK w procesach rewitalizacji śródmieść, terenów poprzemysłowych i portowych;
- od lat 90. WPK organizowane są na ogromną skalę (zwłaszcza Expo i olimpiady) i wykorzystywane w celu przeobrażeń struktury funkcjonalno-przestrzennej miast, rewitalizacji i aktywizacji społecznej oraz marketingu i promocji miasta na arenie międzynarodowej.

3. Lokalizacja WPK na terenach nadwodnych – dziedzictwo architektoniczne i urbanistyczne

Tereny nadwodne były chętnie wybierane jako obszary lokalizacji WPK z uwagi na ich potencjał ekspozycyjny i atrakcyjność rekreacyjną. W rejonach frontów wodnych zlokalizowanych było: 66,7% wszystkich wystaw światowych i międzynarodowych, 100% wystaw ogrodniczych, 88,9% letnich i 72,7% zimowych igrzysk olimpijskich oraz 70,5 % projektów ESK.

Przed II wojną światową inwestycje na terenach nadwodnych wiązały się często z ochroną przed powodzią, usprawnieniem komunikacji i transportu wodnego, jak to miało miejsce w **Liege**, gdzie w ramach przygotowań do wystawy w 1930 roku zbudowano wały przeciwpowodziowe, most Coronmeuse i uregulowano bieg Mozy.

Procesy reurbanizacji i rewitalizacji frontów wodnych rozpoczęły się w II połowie XX w., wraz z relokacją funkcji portowych z obszarów śródmiejskich na peryferia¹¹. Uwolnione w ten sposób tereny wymagały nie tylko adekwatnego zagospodarowania, ale też kształtowania nowej tożsamości¹², do czego z powodzeniem wykorzystywano różne typy Wielkich Projektów Kulturalnych, co ilustrują poniższe przykłady.

Teren Wystawy Uniwersalnej w **Montrealu** (1967) obejmował 400 ha terenów portowych nad rzeką Saint-Laurent, na powiększonej wyspie Île Sainte-Hélène i dwóch nowoutworzonych wyspach. Organizacja wystawy wiązała się z wielkimi inwestycjami w infrastrukturę, m.in. zbudowano port jachtowy, nowe mosty i kolejkę miejską. Wydarzenie to stało się symbolem radykalnej transformacji krajobrazu, osiągniętej w wyniku organizacji WPK [14].

Przygotowania do ESK w 1990 r. w **Glasgow** [6] wpisały się w proces rewitalizacji terenów portu rzeczno-zlokalizowanego na rzece Clyde, transformacja tych obszarów była kontynuacją przemian zrealizowanych przy okazji organizacji Glasgow Garden Festival w 1988 r. W latach dziewięćdziesiątych dwudziestego wieku, nadbrzeżne apartamenty zaczęły się pojawiać w Lancefield Quay na północnym brzegu rzeki Clyde, dawny General Terminus Quay na południowym brzegu i Clyde Auditorium (zaprojektowane przez N. Foster) otwarte w SECC w 1997¹³.

¹¹ Proces ten, zapoczątkowany przez Stany Zjednoczone projektem Inner Port w Baltimore w 1963 roku, kontynuowały kolejne miasta: Boston, Toronto (Harbourfront, 1972), Nowy Jork (Battery Park City, 1979), Vancouver (Grandville Island, 1979), Rotterdam (Kop van Zuid, od 1987), Londyn (Docklands, od 1981 r.) i wiele innych [4]. Szerzej: [12, 13].

¹² Np. kształtowanie nowej tożsamości Rotterdamu w procesie rewitalizacji Kop van Zuid i zagospodarowania brzegów Mozy [11].

¹³ Szerzej: [7] oraz http://en.wikipedia.org/wiki/Glasgow_Harbour [dostęp. 01.2014].

W ramach przygotowań do Olimpiady w 1992 r. w **Barcelonie** zmieniono postindustrialny obszar Parc de Mar w Wioskę Olimpijską, stworzono przystań jachtową i zabudowę Port Vell oraz przekształcono infrastrukturę komunikacyjną, w wyniku czego miasto uzyskało połączenie z plażą na odcinku 5,2 km oraz nową, atrakcyjną, nadmorską przestrzeń publiczną [10].

W **Antwerpii** projekt ESK 1993 wpisano w plan rewitalizacji centrum miasta w ramach programu „Stad aan de Stroom” (Miasto i Rzeka). Rewitalizacja objęła dziewiętnastowieczną zabudowę dzielnicy nad rzeką Scheldt, tworząc kulturalny kwartał. Powiększono strefę wyłączoną z ruchu samochodowego, odrestaurowano fasady i place publiczne.

W **Kopenhadze** (ESK 1996) w dawnym portcie Holmen skoncentrowano ośrodki kulturalne: Narodowe Centrum Filmowe, nowe Centrum Architektury, Bibliotekę Narodową (proj.: Schmidt Hammer Lassen Architects) i Operę (proj.: H. Larsen), która stała się nowym symbolem miasta. Inwestycje te wpisały się w szerzej zakrojony plan rewitalizacji wybrzeża.

W **Salonikach** (ESK w 1997) rozbudowano centrum miasta nad samym brzegiem morza (dawny Port Authority i Army Camp), przebudowano pięć magazynów portowych na przestrzeń dla muzyki, teatru i wystaw, zainicjowano powstanie Muzeum Wody.

Przy okazji EXPO'1998 w **Lizbonie** prace objęły rewitalizację obszaru przemysłowego nad brzegiem Tagu, na którym stworzono Park Narodów oraz Expo City [10].

Przygotowania do ESK'2001 w **Rotterdamie** zintensyfikowały rewitalizację dawnych terenów portowych Kop van Zuid (m.in. otwarto Teatr Nowy Luxor) oraz przekształcenia i aktywizację nabrzeża Boompjes.

Projekt ESK w **Graz** w 2003 r. zaowocował budową Muzeum Sztuki Nowoczesnej – Kunsthau (proj.: P. Cook i C. Fournier), które stało się ikoną miasta, oraz Murinsel – pływającej platformy ze stali i szkła na rzece Mur (proj.: V. Acconci). Dzięki tym ośrodkom dzielnica Lend-Gries, zaniedbana dotąd część miasta, stała się kulturalnym i turystycznym centrum, a tereny wzdłuż brzegów rzeki Mur zostały ożywione.

W **Liverpoolu** w ramach ESK'2008 zrewitalizowano Kings Waterfront, lokalizując tam Echo Arenę (proj.: Wilkinson Eyre architects), Mann Island, Museum of Liverpool (otwarte w 2011r. proj.: 3XN) oraz Cruise Liner Terminal, tworzące nową nadwodną sylwetę miasta. Rozpoczęto prace nad Muzeum Transportu (proj. Z. Hadid), choć ostatecznie zostało ono ukończone w 2011 r. Obecnie stanowi jedną z najważniejszych atrakcji turystycznych miasta. Rewitalizacja w Liverpoolu spotkała się z uznaniem RIBA¹⁴ i jest przykładem wykorzystania szansy, jaką dają WPK dla przekształceń miejskiej przestrzeni publicznej w strefie frontów wodnych. Był to największy w pierwszej dekadzie XXI w. projekt rewitalizacji centrum miasta w Europie [5].

¹⁴ AECOM's Design + Planning practice has won the UK's 2010 RIBA CABE Public Space Award for its regeneration of the Pier Head and Canal Link in Liverpool. The award is organised by the Royal Institute of British Architects with the Commission for Architecture and the Built Environment. Source: <http://www.aecom.com/vgn-ext-templat-ing/v/index.jsp?vgnextoid=e38ae3560fe7b210VgnVCM100000089e1bacRCRD&vgnnextchannel=74a37293eb45421VgnVCM100000089e1bacRCRD> [access: 01.2014].

Organizacja EXPO Zaragoza'2008 w **Saragossie** umożliwiła transformację brzegów rzeki Ebro i zagospodarowanie zakola Ranillas¹⁵, gdzie zlokalizowano teren wystawy i utworzono Park Wody (proj.: I. Alday, M. Jover). Inwestycje towarzyszące EXPO objęły znaczną część miasta i przyczyniły się do poprawy struktur zieleni wzdłuż cieków i infrastruktury komunikacyjnej miasta. WPK stał się też katalizatorem procesu rewitalizacji terenów pokolejowych w centrum miasta, na których ma powstać dzielnica Milla Digital.

W **Linz** w ramach ESK 2009 r. przebudowano część północnego brzegu Dunaju, gdzie powstało Ars Electronica Center (proj.: Treusch Architecture).

Letnie Igrzyska Olimpijskie w **Londynie** w 2012 roku diametralnie zmieniły wizerunek czterech gmin: Newham, Hackney, Waltham Forest i Tower Hamlets położonych nad Rzeką Lea we Wschodnim Londynie. Park Olimpijski o powierzchni 2,5 km² obejmował wioskę olimpijską i wiele spektakularnych obiektów sportowych (m.in. Aquatics Centre – proj. Z. Hadid), które po zakończeniu igrzysk zostały częściowo rozebrane lub relokowane.

Expo w **Yeosu** w 2012 r. odbyło się na terenach portowych przekształconych w Expo Marine Park¹⁶, a nawodne tereny wystawy ogrodniczej planowanej w **Almere** w 2022 r.¹⁷ są elementem strategii ekspansji miasta na obszary akwenu IJmeer.

W ramach ww. przykładów rewitalizacji i zagospodarowania frontów wodnych możemy wyróżnić dwie podstawowe tendencje: 1) całkowite przekształcenie struktury funkcjonalnej i przestrzennej dużych terenów poprzemysłowych oraz 2) przekształcenia „punktowe” zmieniające wizerunek nadbrzeży, dzięki lokalizacji ośrodka centrotwórczego – rozpoznawalnej ikony miasta. W niektórych przypadkach występowały one jednocześnie. Zawsze towarzyszyła im radykalna zmiana percepcji terenów nadwodnych przez mieszkańców miasta i turystów. Tereny dotąd zdegradowane i omijane w wyniku przekształceń związanych z WPK stały się nowymi wizytówkami miast.

Nie wszystkie przekształcenia terenów WPK można ocenić jednoznacznie pozytywnie z perspektywy czasu i transformacji poglądów na priorytety rozwoju miast. Praktycznie do końca XX w. nie uwzględniano skutków środowiskowych¹⁸ wielkich inwestycji w dolinach rzek i na wybrzeżach. Przekształcenia miały i nadal mają też negatywne skutki społeczne¹⁹.

Nierzadko też chęć zademonstrowania możliwości technicznych, aspiracji i prestiżu miasta była powodem przeskalowania inwestycji i trudności w późniejszym zagospodarowaniu

¹⁵ Szerzej: [2].

¹⁶ Szerzej: <http://www.rtve.es/alacarta/videos/documentales-culturales/expo-yeosu-2012/1495326/>

¹⁷ Szerzej: oficjalna strona organizatora Wystawy Ogrodniczej w 2022 r. w Almere – <http://floriade.almere.nl/en/> [dostęp: 01.2014].

¹⁸ Pierwsza dyrektywa regulująca kwestie ocen oddziaływania na środowisko w UE powstała w 1985 r. – Dyrektywa Rady 85/337/EWG z dnia 27 czerwca 1985 r. w sprawie oceny skutków wywieranych przez niektóre przedsięwzięcia publiczne i prywatne na środowisko naturalne.

¹⁹ Np. przekształceniom wybrzeża w Soczi (ZIO 2014), a także Rio de Janeiro (LIO 2016) towarzyszą procesy gentryfikacji, wysiedlane są duże grupy ludności, wzrasta wartości nieruchomości oraz czynszów.

i utrzymaniu ogromnych obiektów (np. LIO w Amsterdamie 1928²⁰, Expo w Sewilli 1992²¹). Zbyt duży rozmach inwestycyjny, nieoparty dokładną analizą ekonomiczną z uwzględnieniem czynników politycznych i makroekonomicznych oraz strategii trwałego rozwoju, bywał przyczyną bankructwa wydarzeń (np. Expo'1984 w Louisianie) lub długoletnich problemów finansowych miasta (np. LIO w Atenach w 2004²²). Szczególnie od 2001 r. niebezpieczeństwo ataków terrorystycznych w trakcie WPK stanowi duży problem organizacyjny i finansowy.

4. Niematerialne, kulturowe dziedzictwo WPK

Wielkie Projekty Kulturalne służą popularyzacji nauki, techniki, kultury i sportu, inicjują nowe trendy i niosą nowe idee-przesłania, którym poświęcone są wystawy, igrzyska i wydarzenia kulturalne organizowane w ramach ESK. Myśl przewodnia obchodów nierzadko decyduje o wyborze kandydatury danego miasta. Staje się nie tylko wyznacznikami kierunków rozwoju miasta-organizatora, ale kształtuje cywilizacyjne zasady i wartości, którym ten rozwój powinien być podporządkowany.

Analizując tematykę wody, warto zwrócić uwagę na ewolucję poglądów na temat jej roli i wykorzystania. Poglądy te, w formie hasel przewodnich WPK, były nie tylko eksponowane na wystawach i towarzyszących im konferencjach, ale miały wpływ na globalną politykę rozwoju miast i stosunek do środowiska naturalnego. Lokalnie zaś zaowocowały zmianami w podejściu do kształtowania ekosystemów miejskich i transformacji obszarów wodnych i nadwodnych.

Pierwsze wystawy, tematycznie związane z wodą, prezentowały zdobycze kolonialne²³, możliwości wykorzystania wody w transporcie, przemyśle i obronności, sztukę nawigacji i technikę wodną²⁴. Dopiero od lat 70. XX w. akwenty postrzega się jako cenne ekosystemy, które powinny podlegać ochronie. Świadczą o tym WPK organizowane przez miasta położone na wybrzeżach mórz i oceanów: Międzynarodowa Wystawa Oceanów na **Okinawie** z 1975 r. pt. „The sea we would like to see”²⁵, ESK w **Lizbonie** w 1998 r.

²⁰ Przy okazji Letniej Olimpiady w 1928 r. w Amsterdamie zlokalizowano główny stadion i inne obiekty sportowe na terenach bagiennych w południowej części miasta. Powstała wtedy pływalnia została rozebrana rok po olimpiadzie z powodu błędów w konstrukcji i osiadczenia fundamentów.

²¹ Po zakończeniu Expo większa część obszaru wyspy Cartuja pozostała niezagospodarowana przez następną dekadę. Miasto miało trudność z wchłonięciem nowopowstałej infrastruktury, gdyż ta tworzyła enklawę odseparowaną od reszty miasta.

²² Znacząca część nowopowstałej infrastruktury nie znalazła użytkowników po zakończeniu LIO, a koszty utrzymania obiektów obciążają budżet publiczny.

²³ Np. wystawa w Antwerpii w 1930 r. poświęcona zdobyczom kolonialnym, morzu i sztuce flamandzkiej – Exposition Internationale, Coloniale, Maritime et d' Art Flamand.

²⁴ Np. Międzynarodowa wystawa techniki wodnej (Exposition internationale de la technique de l'eau) w Liege w 1939 r.

²⁵ Tematyka wystawy dotyczyła technologii oceanograficznych, życia mórz i oceanów, akwakultury. Po zakończeniu Expo tereny zostały przekształcone w Okinawa Commemorative National Government Park, znany również jako Ocean Expo Park. źródło: http://en.wikipedia.org/wiki/Expo_%2775 [dostęp: 01.2014].

pt. „Oceans, a Heritage for the Future” czy Expo’2012 w **Yeosu** (Korea Pd.) pt. „The Living Ocean and Coast”, gdzie spisano deklarację z Yeosu o ochronie oceanów. Poszanowanie i racjonalne wykorzystanie ograniczonych, a bezcennych zasobów naturalnych wody było tematem Expo’1984 w **Louisianie**²⁶ oraz Expo’2008 w **Saragossie**²⁷. Oprócz materialnego dziedzictwa w postaci, dzieł architektury nadwodnej, Parku Wody i przekształceń doliny rzeki Ebro, efektem wystawy EXPO Zaragoza’2008 była popularyzacja idei zrównoważonego rozwoju i sformułowanie Karty z Saragossy dotyczącej zrównoważonego użytkowania wody.

Wiele wydarzeń organizowanych w ramach WPK ma charakter tymczasowy, ale dzięki ogromnej sile medialnego przekazu i rosnącej liczbie publiczności²⁸, wydarzenia te nabierają światowego rozgłosu. Przyczyniają się tym samym do wzrostu prestiżu miast-organizatorów, popularyzacji przyświecających im idei oraz aktywizacji i zmiany wizerunku terenów stanowiących miejsca lokalizacji WPK, w tym obszarów nadwodnych. Szczególne znaczenie dla rozwoju i promocji kultury oraz przemysłu kreatywnego w miastach europejskich mają projekty ESK²⁹. Przykładowo podczas ESK’1991 w **Dublinie** wydarzenia kulturalne odbywały się w Arts Centre na południowym brzegu rzeki Liffey, a w **Krakowie** podczas ESK’2000 m.in. na bulwarach nadwiślańskich. Jednym z projektów w ramach ESK w 2001 r. w **Rotterdamie** była lokalizacja sztuki w publicznych przestrzeniach nadwodnych w ramach *Rotterdam Waterproject* oraz wystawy, instalacje i happeningi na nabrzeżu De Boompjes. Wydarzenia kulturalne w ramach ESK w **Cork** w 2005 r. koncentrowały się na brzegach Lee River. **Stavanger** – norweski port na wybrzeżu Morza Północnego organizował obchody ESK’2008 pod hasłem „Otwarty Port”³⁰. Koncepcja nawiązywała nie tylko do geograficznego położenia miasta i jego otwarcia na wodę, ale również do otwartości na różnorodność idei i kultur Europy, a wydarzenia rozproszone były na wybrzeżach, w portach i pobliskich latarniach morskich. Podczas ESK’2011 w **Turku** część wydarzeń kulturalnych odbywała

²⁶ „The World of Rivers–Fresh Waters as a Source of Life.” (Świat rzek – słodka woda jako źródło życia).

²⁷ „Agua y desarrollo sostenible” (Woda a zrównoważony rozwój).

²⁸ Wg badań A. Biedermann najliczniejszą publiczność gromadzą wystawy światowe i międzynarodowe (do najliczniej odwiedzanych należały: Expo Shanghai’2010 – 73 mln osób w ciągu 6 miesięcy, Expo Osaka’1970 – 64,2 mln/6 mies., wystawa w Paryżu w 1900 r. – 50,8 mln/7 mies.) oraz igrzyska olimpijskie. Do lat 70. XX w. LIO gromadziły śr. 2,2 mln widzów, od olimpiady w Moskwie w 1980 r. i Los Angeles w 1984 r. (5,3 mln) liczba publiczności stale rośnie: w Sydney w 2000 r. – 6,7 mln, w Pekinie w 2008 r. – 7 mln, a w Londynie w 2012 r. – 7,7 mln widzów. Rośnie też liczebność publiczności telewizyjnej (LIO w Londynie w 2012 r. obejrzało 6 mld ludzi!). Wyraźnie wzrasta też liczba krajów uczestniczących w wystawach i igrzyskach.

²⁹ Europejską Stolicą Kultury (ESK) zostaje miasto desygnowane przez Unię Europejską na okres jednego roku, podczas którego ma szansę zaprezentować swój dorobek kulturalny i cele strategiczne związane z kulturą. Źródło: University Network of the European Capitals of Culture, <http://www.uneecc.org/htmls/history1.html> [dostęp: 01.2014].

³⁰ Myśl przewodnia Stavanger’2008 – „Open Port” – w jej angielskim znaczeniu może być rozumiana, jako „an open harbour” (otwarty port), jak również w norweskim znaczeniu – jako „otwarta brama” – otwartość na świat. Region i jego mieszkańcy wydają się bardzo otwarci na sztukę, idee i nowe możliwości. Szerzej: <http://en.wikipedia.org/wiki/Stavanger> [dostęp: 01.2014].

się na wybrzeżu Bałtyku oraz nad rzeką Aurą³¹. Tam też przeprowadzono akcje służące poprawie stanu zieleni, takie jak publiczne sadzenie tulipanów oraz drzewek czereśniowych.

W ostatnich latach Europejskie Stolicy Kultury stały się motorami napędzającymi rozwój gospodarczy i rewitalizację miast. Mimo iż program wydarzeń kulturalnych zamyka się w trakcie 12 miesięcy, efekty ekonomiczne, turystyczne i marketingowe odczuwalne są przez wiele kolejnych lat. Wg LabforCulture³² wpływ ESK na rozwój sektora kulturalnego miast obejmuje następujące parametry:

- **ekonomiczne:** m.in. zdolność sektora kultury do wytwarzania miejsc pracy, wpływ na ekonomiczną strukturę miasta, publiczne i prywatne inwestycje w odnawianie przestrzeni publicznej i modernizację ośrodków kultury, prywatne fundusze na konsumpcję kulturalną, publiczne nakłady na programy kulturalne, inwestycje w zaplecze kulturalne, przyciągnięcie inwestorów, długofalowy wpływ na cały region i gospodarkę narodową;
- **turystyczne:** m.in. udział turystyki w lokalnej gospodarce, rozwój polityki turystycznej, wpisanie miasta na listę najpopularniejszych celów turystycznych, profil turystów związanych z ESK i ich finansowa kontrybucja;
- **marketingowe:** m.in. oddźwięk medialny, poprawa lub zmiana wizerunku miasta, tworzenie długotrwałego wizerunku miasta i jego kultury, marketing miasta (i miejsca), partycypacja kulturowa;
- **infrastrukturalne:** długotrwały rozwój infrastruktury kulturalnej, stymulacja i transformacja rozwoju miasta, rozwój nowej jakości projektowania miasta.

5. Podsumowanie

Wielkie Projekty Kulturalne mają znaczący i długofalowy wpływ zarówno na kształtowanie wartości cywilizacyjnych o wymiarze globalnym, jak i lokalne strategie rozwoju miast. Zmiany funkcjonalno-przestrzenne, wizerunkowe i gospodarcze obejmują nie tylko miejsca lokalizacji WPK, ale bardzo często przekształcenia urbanistyczne poza tymi terenami (44,8% przypadków), przekształcenia struktur zieleni całych miast lub dzielnic (40,9% przypadków) oraz znaczące inwestycje infrastrukturalne (głównie w infrastrukturę komunikacyjną – 53,0% przypadków).

Niosą też ze sobą znaczne ryzyko inwestycyjne. Z tego względu skala przedsięwzięć powinna być poddana obiektywnej analizie ekonomicznej, obejmującej bilans kosztów i korzyści (bezpośrednich i pośrednich, krótko- i długoterminowych), a sposób zagospodarowania i funkcje terenów i obiektów pozostałych po WPK należy uwzględnić w strategii i planach rozwoju miasta.

³¹ Źródło: European Capital of Culture Turku 2011. Final report of the Turku 2011 Foundation about the realization of the Capital of Culture year. June 2012 – http://ec.europa.eu/culture/our-programmes-and-actions/doc/ecoc/turku_en.pdf [dostęp: 01.2014].

³² LabforCulture jest inicjatywą partnerską Europejskiej Fundacji Kultury. Źródło: Lidia Varbanova, Mapa badań naukowych na temat wpływu Europejskich Stolic Kultury na niezależny sektor kulturalny, <http://www.labforculture.org/pl/materia%C5%82y-badawcze/zawarto%C5%9B%C4%87/badania-w-centrum-zainteresowania/europejskie-stolice-kultury/mapa-bada%C5%84> [dostęp: 01.2014].

Do najbardziej spektakularnych przekształceń obszarów nadwodnych przyczyniły się następujące Wielkie Projekty Kulturalne:

- a) wystawy EXPO w: Montrealu (1967), Vancouver (1986), Brisbane (1988), Sewilli i Genui (1992), Saragossie (2008), Szanghaju (2010);
- b) igrzyska olimpijskie w: Barcelonie (1992), w Londynie (2012), Soczi (2014);
- c) wystawy ogrodnicze w: Liverpoolu (1984), Amsterdamie (1982);
- d) projekty ESK w: Kopenhadze (1996), Liverpoolu (2008), Graz (2003).

Na przełomie XX i XXI w. (w latach 1992–2012) na terenach nadbrzeżnych odbyło się 83,3% wystaw światowych i międzynarodowych, 100 % wystaw ogrodniczych, 66,7 % letnich i 100% zimowych igrzysk olimpijskich oraz szereg wydarzeń kulturalnych w 69,2% miast noszących tytuł ESK. Można zatem wnioskować, że przekształcenia frontów wodnych odgrywają istotną rolę w strategiach rozwoju miast, a rola wody w mieście nie ogranicza się do zaspokajania potrzeb bytowych i przemysłowych, ale jest wyznacznikiem jakości środowiska miejskiego i nośnikiem wartości kulturowych.

